

FÜREDI BESZÉD A FÁNÁL

Augusztusban halt meg Tamás, és én, bár képzetlen és hagyománytalan vagyok a gyászban, holott már meggyászoltam több hozzám tartozót, azt a megbízást kaptam, Tamás felesége kívánságára is, hogy nekem kéne tartanom a gyászbeszédet Tamás temetésén. Hát nem volt szívesen vállalt feladat részemről. Azt gondoltam, hogy jobb lenne egyedül emlékezni rá és meggyászolnom őt. A felkérés után három héttel volt a temetés, és ezt a három hetet arra szántam, hogy reggeltől estig, húsz napon keresztül vele legyek gondolatban, és ezért kikapcsoltam a telefont és otthon voltam. Csak a boltba mentem le, de közben is azon gondolkodtam, hogy mit is mondjak ott, és milyen volt az együtt eltöltött 39 év, mert 39 év volt.

Persze felmentem Tamás feleségéhez közben, és megkérdeztem a részletekről, az utolsó napok részleteiről is, mert tudtam, hogy az emberek erre kíváncsiak, hogy hogyan halt meg, és hogyan töltötte ő az utolsó napjait. Bár én meglátogattam, de azok csak töredékek voltak, nem tudtam pontosan mindent. És ahogy a vége felé közeledett a három hét, egyre jobbá vált a feladat. Kiderült, hogy ez tulajdonképpen egy másfajta gyász lesz. Mert többféle gyász van. A Tamásé nem az a letaglózó, szomorú és fekete, hanem erőt adó gyász. És ez neki, Tamásnak köszönhető.

Az ő élete az idővel felfelé emelkedő, egyre erősebb élet volt. Ilyet Magyarországon azért kevesen mondhatunk el magunkról. Általában az idősebb kor a hanyatlást hozza, a keserűséget, és tulajdonképpen az emberekkel való kapcsolataink is nagyon nehezek szoktak lenni, és nem bízunk egymásban, de Tamás azok közé az emberek közé tartozott az élete utolsó húsz évében, aki megtalálta a hazáját és megtalálta az itteni emberek szeretetét. Méghozzá azért találta meg, mert amikor felment a színpadra, és énekelni kezdett, akkor mindenki úgy érezte, hogy őt szólítja meg az éneklésével. Ezt onnan tudom, hogy többen elmesélték már nekem, hogy hogyan érte őket, hogyan hallották meg először a Cseh Tamásnak az éneklését. És mindegyik ugyanazt a mondatot mondta. Azt mondták, hogy amikor először meghallották ezeket a dalokat, akkor azt érezték, hogy „de hiszen ez nekem szól”, „de hiszen én vagyok”. De szóról szóra ezt mondta egybehangzóan több tucat ember. Ez egy nagy ritkaság, és ezeknek a daloknak a varázserejét bizonyítja, és a Tamás varázserejét, természetesen. Én emlékszem még azokra az időkre – 1970-ben ismertük meg egymást –, az a Kádár-kornak volt a lichthofsötét mélye, amikor úgy tűnt, hogy az egész évtized majd, ami elkövetkezik, az semmi változást nem fog hozni, és akkor be kell rendezkedni egy végtelen téli álomra.

Ebben az időben voltunk fiatalok. Tamás 27 éves volt, én 24, amikor először találkoztunk. Ő sosem hallott rólam még előzőleg, én pedig – ha jól emlékszem – vagy kétszer hallottam róla. Az első találkozásunk előtt egyszer egy diákszerelmem, egy lány elmesélte nekem, hogy előző este hol járt, egy többemeres társaságban volt, és felsorolta, hogy ott volt X. Y., és felsorolt neveket, és azt mondta, hogy ott volt egy bizonyos Cseh Tamás is. S akkor megállítottam – először hallottam életemben ezt a nevet – s azt kérdeztem tőle, hogy ki az? Állj, ki az? S ő zavarba jött, elpirult, ami növelte a kíváncsiságomat, és azt mondta, hogy az egy rendkívül gátlásos fiú. Úgy tudja, hogy gitározik és angol szövegeket énekelget, meg indiánt játszik. S mondtam: semmi több? Azt mondta: nem, semmi, ennyi, ennyi, ennyi. S még sorolt néhány nevet, de azok már nem érdekeltek. Utána még valaki megemlítette valakinek – és én ott voltam – őt, és érdekes, mind a kettőt megjegyeztem, s erre kb. két évre, 1970-ben egy este, sőt éjszaka, a Kossuth Lajos utcán mentem egy nagyobb társasággal, suhancokkal. Nagyon hideg volt, és feltűrt galérú zakókban és leberdzsekben voltunk, egyeseken sál is volt. S akkor megállt egy taxi a túloldalon, a Puskin mozinál – mi az Úttörő Áruház előtt jártunk éppen –, és akkor kiszállt a taxiból a Tamás, és átkiabált, hogy Tamás, Szentjóbó Tamás, szól a köztünk lévő egyik embernek. Hova mentek? Mikor kiderült, hogy a Diófa étterembe megyünk, akkor kifizette a taxit, és csatlakozott hozzánk. Elérkeztünk a Diófa étteremhez, és leültünk, bemutatkoztunk, és azt mondtam, hogy én szeretnék neki dalszövegeket írni. Ő akkoriban rajztanár volt, és elcsodálkozott ezen. Egy kültekli iskolában tanított, ahová én is elemibe még jártam, az Üllői út vége felé, Üllői út 160-as számok környékén. Voltam is bent nála később az iskolában. Azért mondok ilyen részleteket, mert az ilyen első találkozások és előjelek azok ugyan nem jelentenek semmit, hiába próbálja az ember a fejében összehozni.

De azóta is megpróbálom összehozni, hogyan és miért is találkoztunk mi, és nem tudom megfejtetni. Tehát hogy hogyan kezdődött, arra nincs magyarázat. És azt is tudom, hogy a Tamás egyszer nyilatkozta, hogy őt annyit kérdezik arról, hogy hogyan jött létre ez a szerzőpáros, és ő sokáig gondolkozott, egy idő után feladta, és azt mondta, hogy el kell ismernie, hogy nem tudja. Nem tudja, ő ezen nem hajlandó tovább gondolkodni: csak. Tehát valamilyen megfejthetetlen volt az egészben. Az én szándékom az, hogy dalszöveget írok neki, az nem akkor pattant ki. Én szívesen írtam volna másnak is, de hát vele találkoztam.

Én akkor a belső zsebemben hordtam egy karcsú kötetemet – az első novellás kötetemet –, és meg is mutattam a Diófában az éjszakai együttlétünkön, hogy én író vagyok. Azt mondtam, olvassa el ezt, de azt mondta, ő nem olvas, mert felzaklatná, ő nem szeret olvasni, mert őt felzaklatja. Ő inkább indián dolgokkal foglalkozik, angolból fordít indián néprajzi szövegeket. Az nem zaklatja fel annyira, az megnyugtatta. Ezt azért hittem el neki, azért vettem természetesnek, mert rögtön észrevettem, hogy rendkívül érzékeny ember. Így azokban az években, meg egyáltalán az életben nem volt könnyű dolga. Nem volt könnyű dolga, mert egy sármos ember volt mindig is, és azt szerette volna, ha nagyon szeretnék őt, de általában rideg visszautasításban részesült. Ezért visszahúzódozó lett és érzékeny. És én kierolettetem, hogy másnap felmegyek hozzá, egy kölcsönlakásban lakott, egy garzonban, és amikor kicsöngettem őt másnap délután 4-kor, akkor álmos és bedagadt szemekkel jött, mert aludt. Nem számított arra, hogy én feljövök az ígéretemhez híven.

Akkor leültünk egymással szemben, és kértem tőle dallamokat. Megmutatott egyet, arra írtam egy szöveget, elénekelte, és nem mondom azt, hogy rögtön tudtuk, hogy ez rendben van, hanem csak valami jó érzés öntött el minket. Akkor én felajánlottam mindjárt neki, hogy én ideköltöznék hozzá, amit ugyanolyan gyanakvással fogadott, mint előző napon. Ki ez az ember egyébként? – ez volt az arcára írva. Mondta is nekem, hogy nem ismerlek. Hát hogy, hogy? Mondtam, akkor írhatnánk naponta dalszövegeket, meg minden.

Lementünk egy eszpresszóba akkor este, ott volt egy Tündike nevű lány, aki a pult mögött kockacukrokkal dobált minket. És vita támadt, hogy melyikünket dobálja. Emlékszem, hogy engem talált el Tündike, és akkor a Tamás odakiabált neki, hogy engem is dobjon meg, Tündike. Akkor én mondtam, hogy téged akart megdobni, csak engem talált el. Ezt csúsztatásnak hívják, mert én voltam a bölcsész, aki elmagyarázza a pszichikai dolgokat.

Akkor felmentünk, aznap este írtam még egy dalt és összedobtuk a pénzünket, és taxival elmentem abba az albérletembe, ahonnan másnap kijelentkeztem és két nejlonzacskóval felköltöztem az Iskola utca 35/A-ba, ahol Szárbok Józsi bácsi volt a házmester, aki állandóan ellenőrzött minket, mert féltékeny volt ránk, hogy jönnek-e lányok hozzánk.

Ebben a lakásban éltünk másfél évet, és másfél év múlva eljöttem, visszamentem a mamámhoz. Ez is nagyon érdekes, hogy az együttlétünk, már mindjárt az elején annak a jegyében történt, hogy dalokat kéne csinálni, és utána is minden együttlétünk erről szólt. Tehát nem volt olyan, hogy ketten valami hangulatos dologba kezdünk volna vagy barátkozni kezdtünk volna. Állandóan inspiráltuk egymást, és Tamás folyton dallamokat szerzett, felvette magnóra, elraktározta, és amikor én megjöttem, akkor ő rögtön elém állt és én rögtön írtam, volt olyan, hogy egy nap alatt hármat.

Történt egy furcsa megállapodás kettőnk között. Amikor már érezhető volt, hogy annyi dalunk van, hogy most már valami van a kezünkben, az volt, hogy vétőjoga van mind a kettőnknek, hogy mit nem szabad csinálni a dalokkal. Hogy megvédjük őket. Tehát ha egyikünk azt mondja, nem szabad énekelni itt vagy ott, vagy nem szabad kiadatni, akkor a másik nem követelhetett magyarázatot, szó nélkül el kell fogadja a nemet, a vétőt.

És egyszer egy év múlva körülbelül, amikor már több tucat dalunk volt, akkor a 25. Színház igazgatója, Gyurkó László felajánlotta Tamásnak, hogy énekeljen ott. Ezt Tamás nem mondta meg nekem, hanem csak annyit mondott, mint később kiderült, Gyurkó Lászlónak, hogy ezt beszélje meg a Gézával, mert ez kettőnk döntése kell hogy legyen. Akkor Gyurkó László feljött az Iskola utcába és ekkor mondta, hogy ő beszélt már Tamással. Én szemrehányóan ránéztem, hogy ezt miért nem mondta meg nekem. Tamás ült és várta a beszélgetés végét. És amikor kiderült az ajánlat, azt mondtam, hogy nem. Nem, mert a 25. Színház egy hivatalos színház, és a mi dalaink hivatalos helyen ne szerepeljenek, mert akkor bekerülnek a kornak a cenzúrájába, bekerülnek a rendszer fogaskerekei közé. Tamás egy szót sem szólt, de már akkor visszatekintve most már tudom, ez neki nagyon rosszul esett, mert szeretett volna énekelni az embereknek. Én pedig tartottam a vétőt, és aztán újabb egy év során – de közben születtek sorban a dalok – visszagondolva, a Tamás mindegyikre azt gondolta az újszülöttekre,

hogy milyen jó lenne ezt énekelni a közönségnek, de nem mutatta. Aztán kimentünk Párizsba mint turisták. Mindketten akkor voltunk először életünkben Nyugaton – hát erről nagyon sokat mesélhetnék, de csak egyet hadd mondjak, hogy két nappal a visszaindulás előtt Tamás azt mondta, hogy ő kint maradna. Ez nagyon súlyos kijelentés volt. Súlyosan rám is nézett, én pedig pökhendien csak annyit válaszoltam neki, hogy én pedig visszamegyek. Elcsodálkozott, hogy csak ennyit válaszolok. Mondtam, hogy Tamás, akkor még 24 órát együtt vagyunk, és akkor utána én megyek, te maradsz. Láttam, hogy a szavai nem érik el a kívánt hatást, és akkor levette az álarcot és a következőt mondta: egy feltétellel hazamegyek Magyarországra, ha énekelhetek nyilvánosság előtt. Ja, hogy ezért mondtad? – gondoltam magamban. Mondtam, hogy Tamás, idegileg nem fogod bírni, te érzékeny vagy. És a kirakatban ott lesznek a lemezborítók a képeid. Te el tudsz majd úgy menni az utcán idegösszeroppanás nélkül előttük? Különböző emberek jelentkeznek, mutatkoznak, összevissza fognak beszélni a füledbe, mindenféle zűr lesz, fogod ezt bírni? Akkor olyan hangsúllyal mondta azt, hogy igen, bírni fogom, hogy nem tudtam egy szót sem szólani. Azt mondtam: jó. Így hazajöttünk ketten. És elkezdett énekelni. Néhány hónapon belül abból a félénk énekesből, aki nem merte kiengedni a hangját, és a színpadnak vetette a hátát, úgy énekel, de a közönség szeretetétől megtálosodott, és olyan énekes lett néhány hónapon belül, mint amilyen a végén volt. Nem azt mondom, hogy néhány titkos szabályt nem tanult meg az előadó-művészetből az évtizedek során, de az erőteljessége és az eredetisége már hamar teljes pompájában megnyilvánult. És hát ilyen a tehetség: gyors, tanulékony és fordulékony. Ő egy nagyon tehetséges ember. Természetesen a dalok gyártása ment tovább, és még hosszan beszélhetnék erről, de én most csak ezeket a fordulópontokat szeretném elmondani. A találkozást, a döntést. Hadd mondjak még valamit erről, hogy ne legyen félreértés. A mi kettősünk titokzatos és megfejthetetlen dolog számomra azóta is. Volt egy jellemzője, hogy a hibás döntések is erényé változtak egymás tükrében. Itt van a fenti példa, hadd magyarázzam meg. Én hibásan döntöttem, amikor azt mondtam, hogy ne énekeljen a Tamás a 25. Színházban. Tamásnak volt igaza, amikor ki akart az emberek elé állni, és énekelni akart. Viszont én azzal, hogy azt mondtam, hogy nem, azzal a dalok nyertek egy újabb évet, és akkor már nagyon sok tucat dal lett addigra, s amire kiállt a Tamás a nyilvánosság elé énekelni, addigra már nem tudtak minket utolérni. Egymás után gyártottuk a műsorokat, mert annyi dal közül lehetett választani, mintha a kincsesárban volnánk. Mire beskatulyázták volna ezt a műfajt, addigra már egy újabb arcát mutatta, és egy újabb fordulatot vett. Hát az első ugye az egy levélről szólt, amit a nővérenek ír valaki, és leírja a kor hangulatát és az őt körülvevő világot, a második Antoine-ról és Desiréről, a két zenebohócról mondjuk (egy kicsit elvontabb), a harmadik, Fehér babák takarodója címmel a lányokról szólt, a negyedik azt hiszem, a Múcsarnok volt, ami irodalmi dolgokból adódott össze, és művészekről szólt. Tehát mindig újabb és újabb arcukat mutatták a dalaink.

Tehát Tamásnak igaza volt, de nekem is igazam volt, amikor visszatartottam a dalokat. De végül is engedtem. Aztán teltek az évtizedek, és ő különböző színházakban lépett fel, megjelentek a lemezek is. Szerzőtársa is támadt Másik János személyében és onnantól kezdődött az, amit én az előbb úgy mondtam, hogy egy sikertörténet. Az is milyen ritka, a sikertörténet. Ez csúnya, angolból fordított szó, tudom, de azért olyan jó érzés arra gondolni, hogy egy sikerült élet és egy révbe ért élet volt ő összehasonlítva azzal a fiatal, borzas, érzékeny, gátlásos fiúval, aki előzőleg volt. Az lett belőle, hogy mindenki szerette és elérte azt, amit kívánt. Ennek az emléknek a derűje ott van bennem és ezért jó tőle búcsúznom, illetve vele lennem továbbra is.

(Elhangzott az asztaltársaság ünnepén, Cseh Tamás emlékére)